

Ilmestyskirjan ratsastajat

Klaus Karttunen

R. Marjomaa, J. Nurminen & H. Weiss (toim.): *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa.* Vastapaino, Tampere 2000. 374 s.

Jo kaksi vuosisataa on kulunut siitä, kun A. H. L. Heeren Göttingenissä julisti Friedensgeschichteen ohjelman, mutta yhä vielä maallikot, jopa humanistisen tiedekunnan opiskelijat uskovat, että ainakin vanhemman historian tutkimus on ensi sijassa kiinnostunut vain sodista ja kuningassuvuista. Koko talous- ja sosiaal historian laaja tutkimus, väestöhistorian piirissä vietetty aherrus ja monet muut tutkijoiden piirissä hyvinkin tunnetut ja suositut alueet eivät juuri ylitä populaaria julkisuuskynnystä ja tule siten yleisön tietoisuuteen.

Filologisen alan proseminaarissa väitettään historian tutkimuksen yksipuolisuudesta puolustaneet opiskelijat viittasivatkin lukion historiankurssiin – tutkimuksesta he eivät mitään tien-

neet. Osittain tässä on kai kysymys laajalle levinneestä ja syvään juurtuneesta ennakkoluulosta, joka ohjaa pitämään kaikkea totutusta ennakkokäsityksestä poikkeavaa tutkimusta pelkkänä poikkeuksena.

Käsiteltävä näkökulma – sotien, kulkutautien ja nälän vaikutus historian kulkuun – ei ole aivan uusi. Itse asiassa sen piiristä nousevat dramaattiset tulkinnat ovat ylittäneet julkisuuskynnyksen varsin helposti. Kuvaava esimerkki on teoria vesijohtojen aiheuttamasta lyijymyrkytyksestä Rooman valtakunnan rappion synnä. Ajatus on kiehtova, mutta totuus ei välttämättä ole lähellä näin yksioikoinen. Hyvä tutkimus ei useinkaan ole parasta uutisainesta. Tällä kertaa näkökulma on joka tapauksessa vähemmän sensaatiohakuinen. Joukko ammattitutkijoita pohtii katastrofien merkitystä yleisellä tasolla ja esimerkkien valossa. Tekstejä ei ole kovin paljon toimitettu, joten ne ovat keskenään varsin erilaisia.

Sota

Tero Karasjärven, Janne Malkin ja Risto Marjamaan ”Sota” avautuu helposti, joskin täytyy sanoa, että juuri tämä luku tuo mieleen myös alussa mainitut ennakkoluulot käsittelemällä sotahistoriaa jopa enemmän kuin sodan historiaa.

Sodan historia aloitetaan antiikista, jossa se muka ensi kerran määriteltiin muutoin kuin hallitsijan mielivaltaan perustuvaksi, mutta itse asiassa jo Lähi-idän muinaiskulttuureista tunnetaan monia esimerkkejä vaikkapa neuvotte- luista ja kirjallisista rauhansopimuksista. Jat- kossa huomio kiinnittyy paljolti erilaisiin käsi- tyksiin sodan oikeutuksesta – uusimpaan aikaan liittyvät pohdinnat sissisodan ja vallan- kumoutaistelun oikeutuksesta ovat saaneet kir- jan ilmestymisen jälkeen uutta relevanssia. Myös ase- ja linnoitusteknologian kehitys on huomioitu perusteellisesti, sillä on toki oma osuutensa sodankäyntiin liittyvissä käsityksis- sä ja teorioissa. Näkökulma on enimmäkseen eurooppalainen, ja Kiinalle omistettu jakso tun- tuu hieman yksinkertaistetulta.

Luvun lopussa on kolme oivallisesti valittua ja kiehtovaa esimerkkiä taisteluista ja taistelukuva- uksista: antiikin hopliittifalangien taistelu, Azin- courtin taistelu 1415 ja brittiläisen siirtomaa- ar- meijan suorittama Bidan emiirikunnan valloitta- minen Nigeriassa 1897. Erityisesti haluan painot- taan viimeisen valinnan tärkeyttä – yleensä sodankäyntiä on tapana pohtia sa- manveroisten riitapuolten yhteenottojen pohjal- ta. Mutta vaikka Yhdysvaltojen sisällissota, Venä- jän–Japanin sota ja ensimmäinen maailmansota olivat merkittäviä historiallisia tapahtumia, sota- historioitsijat tapaavat usein unohtaa, miten kes- keinen sija unohdetuilla siirtomaasodilla oli Eng- lannin ja Ranskan – niin kuin myös Saksan, Venä- jän, Hollannin, Espanjan, Portugalin ja Italian – sotahistoriassa. Yleensä siirtomaita ei pystytty hankkimaan aivan rauhanomaisesti, eikä armei- joita varustettu pelkästään eurooppalaisia kilpai- lijoita vastaan.

Nälkä

Holger Weissin kirjoittama luku ”Nälkä” poikke- aa muista teksteistä teoreettisena ja maallikolle varsin vaikeasti avautuvana. Itse metodikeikai- lua paheksuvana voisin turvautua edesmenneen opettajani Pentti Aallon usein siteeraamaan kiel- teisen arvion loppukaneettiin: ”Die Bilder sind gut.” Kuvat ovat tosiaan kiintoisia, ja ehkä teks-

tistä joku toinen voisi saada paljonkin irti. Minä tyydyn pariin yksittäiskomenttiin.

On epäilemättä totta, ”ettei Eurooppaa enää 1900-luvulla laskettu kuuluvaksi nälän maan- osiin”, mutta en voi olla ajattelematta kuvauksia tilanteesta Saksassa ja muissakin maissa toisen maailmansodan loppuvaiheessa. Nuorena tun- sin merimiehen, joka oli välirauhan aikaan osu- nut olemaan saksalaisessa satamassa ja joutunut internoiduksi. Yhden ihmisen suullinen memo- raatti ei paljon todista, mutta ”Parta” vakuutti minulle, ettei ole sen jälkeen pystynyt syömään lanttua. Myöskään Intian nälän syyt 1800-luvun lopussa eivät näytä täysin avautuneen Afrikkaan erikoistuneelle tutkijalle (s. 120), tosin asiaan pa- lataan myös tuonnempana (s. 179).

Kiinteästi nälän yhteyteen liittyy myös kanni- balismin ongelma. Weiss lainaa monia historial- lisia kuvauksia, joissa erityisesti köyhän kansan väitetään äärimmäisessä puutteessa turvautu- neen ihmissyöntiin – myös Euroopassa, jossa kuvaajat olivat niitä paremmin toimeentulevia. Hän osoittaa aivan oikein, kuinka monet näistä kuvauksista ovat liioiteltuja ja propagandistisia. Toisaalta liioiteltu saattaa olla myös viime aikoi- na usein esitetty ajatus ihmissyönnistä pelkkänä myyttinä. Tavan kuvauksethan eivät suinkaan rajoitu pelkästään eurooppalaiseen traditioon – eikä minusta tunnu metodisesti kovin vakuutta- valta tuomita myöskään kaikkea eurooppalais- ten kirjoittamaa pelkäsi siirtomaapropagandak- si. Joka tapauksessa ainakin seremoniallisesta kannibalismista (jossa surmatulta viholliselta syödään esimerkiksi sydän tai aivot) on yllin kyl- lin näyttöä. Jo Herodotos kertoi näitä juttuja. Ai- heessa lienee vielä tutkimista.

Taudit

Ossi Kokkosen, Jouko Nurmiaisen ja Holger Weissin ”Taudit” avautuu helposti myös maallik- kolukijalle. Rutto ja musta surma ovat kaikille tuttuja käsitteitä, mutta teksti tuo hyvin ilmi, kuinka vaikeaa kulkutaudin tarkka määrittämi- nen saattaa olla epävarmojen ja ylimalkaisten ai- kalaiskuvauksen pohjalta. Nimen omaan kes- kiajan pahamaineiset pandemiat jäivät helposti epäselviksi, ja vasta 1500-luvulta lähtien kuvauk- set muuttuvat tarkemmiksi. Kysymys on myös lääketieteen ja taudinkuvauksen kehityksestä.

Myönnän itsekin usein syyllistyneeni erään- laiseen entisaikojen kaukomatkojen – jättäen pois valloitusretket – heroisointiin. Onhan se hienoa, että joku Marco Polo, Niccolò de’ Conti tai Lodo-

vico di Varthema uskaltautui tuon ajan alkeellisin neuvoin Aasian toiseen laitaan asti, ja heidän matkakertomuksensa ovat arvokkaita historiallisia lähteitä. Tästähän opin, että asialla on myös synkempi puoli. Kokemusten – ja kauppatavaroiden – ohella varhaiset globetrotterit monasti kuljettivat maasta toiseen myös mikrobeja.

Artikkeli tuo hyvin esiin matkailun vaarat; jos vaikkapa rotat kantavat sairautta, ne eivät juuri siirry maasta toiseen ilman ihmisen apua. Keski-ajalta – mustasta surmasta – tietomme ovat puutteelliset, mutta 1800-luvun koleran kulkutiet on voitu kartoittaa yksityiskohtaisesti. Vähänpä aavistivat hurskaat pyhiinvaeltajat, millaista kirousta he mukanaan kuljettivat.

Selväksi tulee myös, etteivät kulkutaudit suinkaan ole voitettu ongelma. Paiserutto, isorokko ja kolera eivät enää leviä tuhoisina maasta toiseen, mutta tilalle ovat astunut aids ja ebola (ja nyt sars), ja espanjantautikin saattaa vielä piileskellä jossakin.

Kuolema

Jyrki Hakapään ja Risto Marjamaan ”Kuolema” lähtee Philippe Arièsta kuolemakäsitysten tutkimuksen uranuurtajana. Pääteemana on eri aikojen erilainen suhtautuminen tavalliseen kuolemaan, mikä tosin edellyttää melkoisia yleistyksiä ja rajoittuu yksinomaan Eurooppaan.

Itse olen usein ihmetellyt tutkijoita, jotka innoissaan osoittaa intialaisen ihmiskuvan ja mentaliteetin erilaisuutta ovat tukeutuneet yksinomaan filosofien ja mystikkojen teksteihin. Jos sen sijaan tartumme vaikkapa tarinakirjallisuuteen ja näytelmiin, löydämme yllin kyllin esimerkkejä siitä, miten omakohtaisesti ja persoonallisesti läheisen kuolema saatettiin tuntea katkerana menetyksenä.

Epäilen, että sama metodi saattaisi antaa uudenlaista valoa myös eurooppalaisen kuolemakäsityksen historiaan. Etenkin spekulatiot keskiajan ihmisten erilaisesta ihmiskäsityksestä ovat minusta aina – maallikkona – tuntuneet varsin epäilyttäviltä. Toiseuden mystifiointi tuntuu hel-

polta keinolta – mystarkhes korkealta istuimeltaan kertoo meille, miten väärässä me olemme arvioissamme ja miten toisenlainen heidän maailmansa ja ihmiskuvansa olivat – tässä ollaan arveluttavan lähellä säidilaista orientalistia. Toisaalta on tietenkin selvää, että teollisuuden ja tietoliikenteen vallankumoukset ovat aiheuttaneet syvälleikäviä muutoksia myös maailmankuvassa.

Kun ajattelemme sotien keskeistä asemaa Euroopan historiassa, on ymmärrettävää, että kuolema taistelussa on käsitelty omana teemanaan. Eri aikojen erilaiset propagandistiset näkökulmat ”sankarikuolemaan” ovat opettavaista luettavaa. Aikaisempaan teemaan liittyy myös osuus, jossa pohditaan suhtautumista massakuolemaan kulkutautien yhteydessä.

Kiehtova kirja

Kirjasta on helppo osoittaa yksittäisiä puutteita. Sivun 86 kuvatekstissä osoitetaan keskiaikaisen taistelukuvan puutteita, mutta kiitetään aseiden, erityisesti jousien kuvauksen tarkkuutta. Tekstissä kuitenkin kerrotaan ranskalaisten käyttäneen varsijousia, ja kuvan ranskalaiselle on annettu pitkäjousi. Sattumalta silmiini on osunut kuva Crécyn taistelusta 1346, jossa mainittu ero jousissa on kuvattu huolellisesti (*Yliopisto* 4/2003, 12).

Kuvat ovat ylipäättään varsin pieniä, ja tekstissä mainittuja yksityiskohtia on usein vaikea erottaa. Englannin sorghum on toki suomeksi durra (s. 113). Afrikkalaisten nälkätermien taulukossa sanojen merkitykset ja selitykset vuorottelevat sulassa sovussa (s. 136). Turhan usein suomalainen kirjoittaja myös tekee englanninkielisen lähteensä aikamääreestä ”16th–17th century” 1600–1700-luvun (s. 282).

Mutta nämä ovat loppujen lopuksi pikkuasioita, ja kirja on kerrassaan kiehtovaa luettavaa.

Kirjoittaja on dosentti Helsingin yliopiston Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitoksella sekä Suomen Oppihistoriallisen Seuran puheenjohtaja.